

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА

УДК 343:13

DOI <https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i2.1027>**Г. Д. Борейко***orcid.org/0000-0002-5592-4302**кандидат юридичних наук,**заступник прокурора Львівської області*

ОБМОВА ПІДОЗРЮВАНИМ/ОБВИНУВАЧЕНИМ ЗАВІДОМО НЕВИНУВАТОЇ ОСОБИ ЯК СВОБОДА ВІД САМОВИКРИТТЯ ЧИ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ?

Питання вимоги надання правдивих показів підозрюваним/обвинуваченим в юридичній літературі є дискусійним, адже закон надає можливість захищатися всіма засобами і способами, як тими, що передбачені, так і тими, що не передбачені законом, але не суперечать йому.

Встановлювати чи не встановлювати таку заборону залежить виключно від волі законодавця та його бажання навантажувати кримінальне провадження встановленням істини чи визнанням існування неправди. На даний час законодавство України не містить прямої заборони використання підозрюваним/обвинуваченим при своєму захисті неправдивих повідомлень про вчинення кримінального правопорушення завідомо невинуватою особою. Хоча наша країна в ст. ст. 23, 68 Конституції задекларувала, що кожен, в тому числі і підозрюваний/обвинувачений, зобов'язаний не посягати та не порушувати права і свободи, честь і гідність інших людей. Проте, не всі країни надають таку невинуватому можливість безкарно брехати. Доприкладу, в Королівстві Данія, Грузії, Королівстві Іспанії, Латвії, Федеративній Республіці Німеччина, Республіці Польща, Республіці Словенія, Словацькій Республіці, Швеції, Швейцарії, Угорщині, Республіці Хорватія та інших країнах такі дії визнано кримінально-караними.

З врахуванням різного відношення до існування брехні в кримінальному провадженні серед науковців існує дві абсолютно протилежні позиції щодо можливості притягнення підозрюваного/обвинуваченого до кримінальної відповідальності за обмову завідомо невинуватого. Автори [3, с. 176; 8, с. 132], які дотримуються позиції заборони вставлення кримінальної відповідальності наголошують, що обмова невинуватої особи є одним із проявів свободи від самовикриття. Свобода від самовикриття включає такі суб'єктивні права як право на мовчання (нічого не говорити, в тому числі і щодо висловленої підозри чи обвинувачення, так і щодо будь-яких інших питань, які можуть вподальшому стати підставою для підозри), право відмовитись відповідати на запитання, право не свідчити проти себе та право бути

поінформованим про ці права. Фактично свобода від самовикриття означає право не свідчити проти себе, навіть якщо при цьому особа дає неправдиві показання, що підтверджується відсутністю норм, які б передбачали кримінальну відповідальність підозрюваного/обвинуваченого за дачу завідомо неправдивих показів. Тому, загалом, таку обмову можна до певної міри вважати способом захисту від негативних наслідків висунутої підозри чи обвинувачення. Проте, навряд, чи можна вважати обмову способом захисту його законного інтересу, оскільки при цьому він порушує права і свободи, честь і гідність інших осіб, зокрема, невинуватої особи та потерпілого від кримінального правопорушення. Одночасно, варто зауважити, що право на захист надається не для того, щоб у винного була можливість уникнути відповідальності, а для того, щоб у невинного була можливість скористатись цим правом і бути виправданим. Тобто, право на захист надається лише від незаконного та необґрунтованого обвинувачення та засудження, лише невинуватого.

Зі змісту ст. 18 КПК України (свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї) вбачається, що особа має право не свідчити проти себе та таких осіб, відмовитись від дачі показів, які можуть стати підставою для підозри чи обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення як його особисто, так і його близьких родичів та членів сім'ї. Однак, це аж ніяк не означає, що підозрюваний/обвинувачений має право свідчити проти завідомо для нього невинуватої особи (з метою свого захисту) про вчинення нею кримінального правопорушення, оскільки в такий спосіб він буде порушувати її законні права та інтереси. Неправдиві показання у такому випадку можуть стосуватись будь-яких обставин, але не вказівки на конкретну особу, яка нібито вчинила кримінальне правопорушення в якому саме його підозрюють чи обвинувачують.

Варто пам'ятати, що відповідно до ст. 2 КПК України завданням кримінального провадження є захист не лише особи, яка підозрюється чи обвинувачується, але й охорона законних інтересів

інших учасників кримінального провадження. Тому, право на свободу від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї дозволяє підозрюваному/ обвинуваченому говорити неправду, але не дає права на брехню у всіх аспектах захисту, оскільки завданням кримінального провадження є захист особи лише від незаконного, необґрунтованого обвинувачення та засудження і лише невинуватого та, одночасно, захист законних інтересів інших учасників кримінального провадження, в тому числі потерпілого. У такому разі постає запитання, чи можна використовувати при реалізації підозрюваним/ обвинуваченим свого права на захист всі засоби і способи, які прямо не заборонені законом, навіть якщо вони порушують законні інтереси інших осіб? Видається, що ні.

Забезпечення балансу інтересів особи та суспільства є основним завданням, яке покликане вирішувати конфлікт, що виник між суб'єктами кримінальних процесуальних відносин через порушення одним суб'єктом прав та інтересів іншого суб'єкта. З врахування наведеного, свобода від самовикриття у кримінальному провадженні має свої межі, якими є права та законні інтереси інших осіб.

Проте, в ст. 384 КК України встановлено кримінальну відповідальність за введення в оману суду або іншого уповноваженого органу шляхом надання завідомо неправдивих показань лише свідка та потерпілого. Такий висновок видається безпідставним, так як зміст свободи від самовикриття включає право на мовчання, право відмовитись відповідати на запитання та право бути поінформованим про ці права, але аж ніяк не право посягати та порушувати права і законні інтереси інших осіб. У даному випадку законодавець забув про законні інтереси інших учасників кримінального провадження, в тому числі завідомо невинуватої особи, охорона інтересів яких є одним із завдань кримінального провадження.

Тому констатувати, що відсутність заборони в ст. 384 КК України, яка встановлює відповідальність за завідомо неправдиві показання лише свідка та потерпілого, є відображенням свободи підозрюваного/ обвинуваченого від самовикриття чи близьких родичів та членів сім'ї, є передчасним висновком і не свідчить про абсолютну безкарність.

Науковці [4, с. 101; 9, с. 248], які підтримують ініціативу встановлення кримінальної відповідальності за неправдиве повідомлення про вчинення кримінального правопорушення завідомо невинуватим розглядають такі дії кримінально-карними, мотивуючи це тим, що вони є проявом реалізації незаконних інтересів підозрюваного/ обвинуваченого.

В першу чергу, право на захист надається підозрюваному/ обвинуваченому для забезпечення

його інтересу, але не будь-якого інтересу, а лише законного, тобто такого, який полягає у тому, щоб підозрюваний/ обвинувачений не був: а) притягнутий до кримінальної відповідальності і засуджений, якщо він є невинуватий; б) притягнутий до кримінальної відповідальності за більш тяжкий злочин, ніж той, який вчинив; в) без передбачених у КПК підстав притягнутий до участі в кримінальній справі як обвинувачений, підданий заходам процесуального примусу і засуджений; г) підданий несправедливому покаранню, тобто такому, яке призначено без урахування характеру і ступеня суспільної небезпечності вчиненого злочину, особи винного й обставин справи, які пом'якшують або обтяжують відповідальність; д) обмежений в правах, наданий йому законом, і щоб йому була надана можливість їх реалізувати [5, с. 31]. В іншому випадку, реалізація незаконних інтересів підозрюваного/ обвинуваченого вступає у протиріччя із засадою публічності кримінального провадження та законними інтересами інших осіб, які беруть участь у справі [4, с. 100].

На даний час таке неправдиве повідомлення, згідно чинного законодавства України, не порушує конкретних юридичних заборон, але перешкоджає виконанню завдань кримінального провадження, що за своєю суттю є зловживанням правом. Загалом, таке правове явище як зловживання правом є одним із найбільш дискусійних категорій сучасного права, а зокрема кримінального процесуального. Як на рівні теорії права, так і окремих галузей права, не створено єдиної концепції розуміння правової природи цього явища. Зловживання правом розглядають як протиправну або як правомірну поведінку, як правомірне діяння й одночасно протиправне, як соціально небажаний тим поведінки або як особливий вид правопорушення, як специфічний спосіб спричинення шкоди або взагалі заперечуються його існування.

Результати наших досліджень природи зловживання правом у кримінальному провадженні свідчать, що зловживання право містить такі ознаки: 1) наявність в особи відповідного права; 2) діяльність особи, спрямованої на реалізацію цього права; 3) відсутність порушення конкретних юридичних заборон; 4) здійснення права всупереч його призначенню; 5) перешкодження виконанню завдань кримінального провадження [2, с. 220].

З врахуванням наведеного можна констатувати, що неправдиве повідомлення підозрюваним/ обвинуваченим про вчинення кримінального правопорушення завідомо невинуватою особою є зловживанням правом, оскільки містить всі його ознаки. По-перше, для того, щоб мати можливість зловжити правом необхідно, перш за все, мати передбачене законом таке право. Обмовляючи завідомо невинувату особу підозрюваний/ обви-

нувачений наділений правом надавати покази або відмовитись від їх надання (п. 5 ч. 3 ст. 42 КПК України). При цьому, у законі відсутня пряма заборона підозрюваному/обвинуваченому обмовляти інших осіб у вчиненні кримінального правопорушення у якому підозрюється чи обвинувачується саме він. Реалізуючи це право, підозрюваний/обвинувачений повідомляє про вчинення завідомо невинуватим кримінального правопорушення, яке йому інкримінується з метою, як правило, уникнення кримінальної відповідальності не порушуючи жодних заборон, адже кримінальна відповідальність за дачу ним завідомо неправдивих показань КК України не передбачена. Окрім цього, для визначення того, чи право здійснюється всупереч його призначенню необхідно встановити з якою метою воно надане. Права важливі не самі по собі, а тією мірою, якою вони задовольняють конкретні потреби людини. Тому, як ми зазначили вище, право на захист надається не для того, щоб у винного була можливість уникнути відповідальності, а для того, щоб у невинного була можливість скористатись цим правом і бути виправданим. Однак, надаючи саме неправдиві показання про вчинення кримінального правопорушення завідомо невинуватим підозрюваний/обвинувачений реалізує своє право на дачу показань порушуючи при цьому законні інтереси завідомо невинуватого, що аж ніяк не узгоджується із завданнями кримінального провадження.

Правова позиція щодо визнання обмови підозрюваним/обвинуваченим завідомо невинуватого особи зловживання правом підтримується також В.В. Навроцькою [6, с. 84], О.В. Андрушко [1, с. 171], О.В. Одерій та Р.В. Мудрецьким [7, с. 126] та іншими.

На думку Навроцької В.В. [6, с. 85] обмова завідомо невинуватого створює перешкоди досягненню об'єктивної істини у провадженні. Шкода заподіюється як інтересам розслідування, так і особі, яку «оббрехали». Адже при безпідставному перекладенні вини на іншу людину здійснюється посягання на гідність людини, може бути порушене її право на свободу та особисту недоторканість тощо. Отже, такі дії є зловживання правом та не може розглядатись як допустимий спосіб захисту. З цього приводу висловлюється і О.В. Андрушко [1, с. 171], який зазначає, що підозрюваний чи обвинувачений мають право не свідчити в кримінальному процесі, відмовитись від дачі показань. Це безспірне право. Але які правові наслідки для них настають у разі дачі ними завідомо неправдивих показань (як одного з видів зловживання правом), що обтяжують процес у часі та процесуальних засобах? Чи допустима така поведінка підозрюваного чи обвинуваченого без негативних для них правових наслідків, при досить вагомих правових гарантіях на свій захист

шляхом відмови від показань взагалі. А якщо такі показання є обмовою іншої особи й остання притягається до відповідальності, внаслідок чого може бути незаконно засуджена.

Наведені аргументи свідчать, що допоки законодавцем не встановлено кримінальну відповідальність за використання підозрюваним/обвинуваченим обмови невинуватого особи для уникнення кримінальної відповідальності зусилля законодавця повинні бути спрямовані не на встановлення специфічних заходів реагування на зловживання підозрюваним/обвинуваченим правом, а на згладжування наслідків можливого зловживання правом за допомогою підвищення ефективності роботи сторони обвинувачення і встановлення такої процедури, яка б позбавляла підозрюваного/обвинуваченого очікуваних вигод від зловживання правом, не обмежуючи при цьому здійснення його права. Таким чином, зусилля слідчого, прокурора, слідчого судді, суду повинні бути спрямовані на виявлення неправдивих показань підозрюваного/обвинуваченого як способу зловживання правом на захист з метою попередження наслідків такого зловживання. Такі дії уповноважених осіб повинні проявлятися не у заходах реагування на такі зловживання (щоб не обмежити при цьому здійснення підозрюваним/обвинуваченим його права), а для спонукання його в межах закону (вироблення відповідної тактики допиту, співставлення доказів та інше) до надання правдивих показань для встановлення істини у справі.

Тому, на жаль, доводиться констатувати, що орган досудового розслідування, прокурор та суд затрачають чимало зусиль на перевірку інформації, яка є неправдивою від початку. Наведені приклади підтверджують доцільність встановлення кримінальної відповідальності підозрюваного/обвинуваченого за обмову завідомо невинуватого з метою усунення невинуватих перешкод ефективному кримінальному судочинству. Таке рішення було б логічним та справедливим.

На підставі наведеного, є підстави зробити наступні висновки:

1. Неправдиве повідомлення підозрюваним/обвинуваченим про вчинення кримінального правопорушення завідомо невинуватого особою не можна розглядати як допустимий спосіб його захисту.

2. Обмова підозрюваним/обвинуваченим завідомо невинуватого порушує права та інтереси як невинуватого особи, так і інших учасників кримінального провадження, оскільки реалізація таких незаконних інтересів вступає у протиріччя із законними правами та інтересами інших осіб.

3. Таке повідомлення є зловживання правом у кримінальному провадженні (допоки законодавець не встановить заборону на такі дії та визнає кримінально-караними, що, очевидно, він має зробити);

4. Встановлення в ст. 384 КК України кримінальної відповідальності підозрюваного/обвинуваченого за неправдиве повідомлення про вчинення кримінального правопорушення завідомо невинуватою особою забезпечить ефективність кримінального судочинства.

Література

1. Андрушко О.В. Правова категорія «зловживання правом» у кримінальному судочинстві. *Право і суспільство*. 2016. № 5 частина 2. С. 169-174.
2. Борейко Г.Д. Ознаки зловживання правом у кримінальному провадженні. Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXVII звітної науково-практичної конференції (3-4 лютого 2022 року): у 2-ох ч. Ч.2. Львів. Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2022. 258 с. С. 218-221. URL: https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/01/chast_2.pdf.
3. Грошевий Ю.М. Докази і доказування у кримінальному процесі: науково-практичний посібник. – К.: КНТ, 2006. 272 с.
4. Костін М. Допустимість способів захисту обвинуваченого для забезпечення його публічних та особистих інтересів. *Право України*, 2006. № 8. С. 99-102.
5. Молдован В.В., Мельник С.М. Поняття та зміст права обвинуваченого на захист у кримінальному провадженні України та ФРН. *Адвокат*, 2009. № 8 (107). С. 31-34.
6. Навроцька В.В. Обмова завідомо невинуватого підозрюваним, обвинуваченим – злочин чи відстоювання власних інтересів? *Сучасна доктрина кримінального права у правовій системі України: поняття, джерела, значення, проблеми формування: матеріали V міжнар. наук-практ. круглого столу, м. Харків, 14 травня 2021 р.* Харків : Право, 2021. 160 с.
7. Одерій О.В., Мудрецький Р.В. Протидія судовому розгляду у кримінальних провадженнях та шляхи її подолання у сучасних реаліях: монографія. Київ «КНТ». 2021. 224 с.
8. Черноус Ю. Реалізація принципу змагальному на досудовому слідстві: проблемні питання. *Право України*. 2008. № 6. С. 129-133.
9. Navrotska V. The criminal responsibility for defamation of knowingly innocent. Vira Navrotska, Oksana Bronevitska, Galyna Yaremko, Roman Maksymovych, Vita Matolych. *Amazonia Investiga*. 2021. Volume 10. Issue 44. Pp. 241-251.

Анотація

Борейко Г. Д. Обмова підозрюваним/обвинуваченим завідомо невинуватою особою як свобода від самовикриття чи зловживання правом? – Стаття.

У статті аналізуються позиції щодо визнання чи невизнання обмови завідомо невинуватого допустимим способом захисту підозрюваного/обвинуваченого. Констатовано, що межі допустимого захисту обмежуються засобами і способами, які не суперечать закону і одночасно не порушують права та інтереси інших людей.

Автор розглядає неправдиве повідомлення підозрюваним/обвинуваченим про вчинення кримінального правопорушення завідомо невинуватою особою як недопустимий спосіб його захисту, оскільки порушує права та інтереси як невинуватої особи, так і інших учасників кримінального провадження, в тому числі і потерпілого.

Обґрунтовано, що свобода від самовикриття у кримінальному провадженні має свої межі, якими є права та законні інтереси інших осіб. Право на свободу від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї дозволяє підозрюваному/обвинуваченому говорити неправду, але не дає права на брехню у всіх аспектах захисту, оскільки завданням кримінального провадження також є захист законних інтересів інших учасників кримінального провадження.

Доведено необхідність встановлення кримінальної відповідальності підозрюваного/обвинуваченого за неправдиве повідомлення про вчинення кримінального правопорушення завідомо невинуватою особою як ефективний спосіб покращення кримінального судочинства.

Одночасно, констатовано, що обмова завідомо невинуватого не порушує конкретних юридичних заборон українського законодавства, але перешкоджає виконанню завдань кримінального провадження, що за своєю суттю є зловживанням правом. Встановлення кримінальної відповідальності за такі дії було б ефективним способом протидії належному досудовому розслідуванню та судовому розгляду у кримінальних провадженнях.

Ключові слова: зловживання правом, підозрюваний/обвинувачений, неправдиве повідомлення про вчинення кримінального правопорушення, спосіб захисту, законний інтерес.

Summary

Boreiko H. D. Slandering a suspect/accused of a known innocent person as a freedom from self-disclosure or an abuse of right? – Article.

The article discusses the positions of detection or non-recognition of slander of a known innocent as a permissible method of defense of the suspect/accused. It was established that the limits of permissible protection are limited by means and methods that do not inform the law and at the same time do not violate the rights and interests of other people.

The author considers a false report of committing a crime to the suspect/accused by a knowingly innocent person as an inadmissible the way of his defense, because it violates the rights and interests of both the innocent person and other participants in the criminal proceedings, including the victim.

It is substantiated that freedom from self-disclosure in criminal proceedings has its own limits, which are the rights and legal interests of other persons. The right to freedom from self-disclosure and the right to not certify their relatives allows the suspect/accused to lie, but does not give the right to lie in all aspects of the defense, since the task of criminal proceedings also is defense of legal interests of other participants in the criminal proceedings.

Moreover, the need to establish the criminal liability of the suspect/accused for false report of committing a crime by a knowingly innocent person has been proven as an effective way to improve criminal justice.

At the same time, it was established that the slander of a known innocent person does not violate specific legal prohibitions of the Ukrainian legislation, but prevents the fulfillment of the tasks of criminal proceedings, which in its essence is an abuse of right. Establishing criminal liability for such actions would be an effective way to counteract proper pre-trial investigation and trial in criminal proceedings.

Key words: abuse of right, suspect/accused, false report of committing a crime, the way of defense, legal interest.